

The essay of ZOLTÁN BOROS, titled *The Governance of a Dominion in Hungary in the Early 16th Century* deals mostly with the problems of governing a dominium in the given period. It is based on his research in the Nádasdy Archive of the Royal Hungarian Kamara, and it includes letters both previously published and unpublished. The essay analyses the process of transformation of dominiums after the Battle of Mohács, and it also shows the difference between the governance of royal and other lands.

Die Studie von ZOLTÁN BOROS, deren Titel *Besitzverwaltung in Ungarn Anfang des 16. Jahrhunderts* ist, beschäftigt sich mit den Problemen der Besitzverwaltung aufgrund der einerseits schon publizierten, andererseits noch nicht herausgegebenen Briefe des Nádasdy-Archivs der Ungarischen Königlichen Kammer. Er untersucht, wie sich die Struktur der Großbesitze in Ungarn nach der Schlacht bei Mohács umwandelte, wie die Kammer und die Gutsherren die kirchlichen Landsgüter aneigneten, bzw. was für Ähnlichkeiten und Abweichungen zwischen den Verwaltungssystemen des Königs und der Gutsherren zu finden sind.

Tima Renáta

Báthori András fiatal évei – egy bíborosi kinevezés a 16. század végén

Bevezetés

Báthori András életéről közhelyszerű fordulatokkal szokás megemlékezni: a Báthori-család jellegzetes alakja, ennek megfelelő végzetes jelekkel; felfelé ívelő karrier és gyors bukás; szigorú jezsuita neveltetés és a római élet fényes külsőségei; humanista életmód és művészi érzék. A róla írók sokszor önmagukkal is vitatkoznak: vallásos hajlam vagy dorbézolás; nagybátyja közbenjárása vagy egyszerű tehetség? Kétségtelen, hogy a pultovi kollégiumtól a római bíborosi kinevezésig hosszú út vezetett, ám ez talán korántsem annyira kanyargós, mint korábban látták.

Báthori István gondos pótapaként biztosított kitűnő neveltetést unokaöccsének, azzal a céllal, hogy majd a tanulás eredményeit elsősorban a maga számára hasznosítsa, ezért az ifjú diáknak megszerzett minden egyházi címet és rangot, ami egy bíborosi kinevezéshez kell – ezzel szolgálva az ekkortájt éppen fényesen csillogó Báthori-címert és az egész politikai gondolkört, melyet Báthori gondosan építgetett Kerelószentpáltól Gyulafehérvárig, Bécstől Krakkóig. A jól csengő Báthori-névhez az ifjú András azonban valami olyan többletet is adott, melyre Báthori István legfeljebb csak álmaiban gondolhatott, amikor nyakába szakadt elárvult unoköccseinek gondja: jó képességekkel rendelkezett, és amikor értő szemmel átlátta helyét nagybátyja terveiben, rátalált önmagára is.

S hogy nem volt pályájának elvakult megszállottja, azt bizonyos apró jelek is mutatják: talán nem véletlenül nem akarta sohasem az egyházi rend szentségét felvenni (azaz pappá szentelését kérni), s hogy ez Borromeo Szent Károly hatása-e, vagy az előtte csúfos példaként álló egyházi emberek meghasonlott életmódja okozta szándékos hezitálás, kérdés marad továbbra is. Báthori András a tridenti zsinat után megújult vallási étellel teli Rómában járt, együtt az első olyan, rekatoizációt felvállaló magyarokkal, mint például Forgách Ferenc. Hatása az egyházi életben második hazájában, Lengyelországban, korán érezhetővé vált.

Származás, család

A később bíborossá lett Báthori András születési évéről nincs pontos adatunk. Életkorának meghatározása abban játszik fontos szerepet, hogy hogyan értékelhetjük a fiú egyházi pályán való előmenetelét; a kinevezésekben az életkorra való tekintettel mennyiben kellett – anyagi, politikai – nyomást gyakorolni az éppen aktuális egyházi hatóságokra: legyen szó akár prépostokról, nunciusokról vagy pápáról.

Az apa, idősebb András egyes adatok szerint¹ 1563-ban halt meg, Veress Endre azonban egy soha ki nem adott korai tanulmányában² utal egy bizonyos Majláth Béla közleményére³, melyben azt állítja, hogy Margit asszonyt Ifjú János már 1562-ben nőül vette. Eszerint az apa, András, már 1562-ben halott volt; s feltéve, hogy Mayláth Margit tisztességből megtartotta a gyászévet, akkor ezt az időpontot 1561-re tehetjük. Ám Kulcsár István 1562-ről van meggyőződve, ezért Mayláth Margit talán még ugyanabban az évben férjhez ment, másodszor. Amikor fiainak unokatestvére,

¹ Nagy Iván: *Magyarország családai*. Pest, 1858. I. kötet p. 222.

² MTA Kézirattár Ms 4179/1. "Báthory Endre bíbornok erdélyi fejedelem, írta Veress Endre, Kolozsvár, 1892"

³ Majláth Béla közleménye, In.: *Turul*, 1888. p.8.

Báthori Zsigmond fejedelem 1594-ben kivégeztette Ifjú Jánost, törvénytelen házasságban élt tovább egy harmadik férfival. Fontos megemlíteni, hogy András anyai nagyanyja Nádasdy Anna volt; Nádasdy Tamás testvére, aki Mayláth István felesége lett és Fogaras birtokát hozta a családnak.

István, Boldizsár és legvégül a szóban forgó András 1562 előtt születtek. Ha a születés évüül 1562-t választjuk, András életkora a bíborossá választás évében (1584) huszonkét év.

Azon vélemények, melyek szerint halálakor, 1599-ben 33, sőt, 28 éves lehetett⁴, nem tarthatók, hiszen ekkor egy tizenhét éves fiút kellett volna bíborossá kreálni 1584-ben. Egy levél tanúsága szerint a születés éve 1561: Ioannes Claudius Campano jezsuita, lengyelországi provinciális előjáró a rend generálisához, Claudio Acquavivához írt levelében azt írja: „a király unokaöccse... a huszonegyedik évében van...”⁵

A Báthori-fiakat elárulásuk után a nagybácsi, Kristóf vette magához, hiszen ő volt a legidősebb és családos ember; ezért lehetett a fiúk gyámja. Az említett körülmények miatt az anyát nem tartották megfelelőnek, hogy a Báthori-család oly értékes sarjait nevelgesse. Amíg az idősebbik Báthori István Bekes Gáspár jóvoltából a bécsi fogságban élte napjait – ezt később még megköszöni neki – addig Kristóf gondozta a fiúkat. „Az Nagyságod atyafiai egészségben vannak. Igen tanulnak.” – szölte a beszámoló. Boldizsár katonáskodik, katonaeember maradt élete végéig; ifjabb István padovás lett, a padovai egyetemen tanult 1573-ig, s a nyelvtudás és

⁴ Nagy Iván i.m.I.kötet p. 223. Veress Endre például 1560 mellett foglal állást, s a születés helyét Gyulafehérvárra teszi a legbiztosabban, "mivel atyja mint János Zsigmond udvarmestere bizonyosan ott tartózkodott". Veress, Ms 4179/1. Fol. 6.

⁵ 1582-ben ... "Nepos regius, qui hic studet, totus, iam maeret prae taedio huius loci, ut plorans quotidie apud me et coram sua familia tota etiam dicat, se malle in antro vivere, quam hic diutius. Agit enim annum 21, et hic iam currit illi quintus annus." In.: Lukács László S.I. : *Documenta Romana Historiae Societatis Iesu in Regnis olim Corona Hungarica Unitis*. Vol. III. (1581-1586), Romae, 1967. p.169.

⁶ *Buzási Lukács levele 1563. szeptember 23-án*. Idézi Barlay Ö. Szabolcs: *Romon virág*. Budapest, Gondolat, 1986. p.148.

más tudományok mellett jelentős ismeretségekkel is gazdagodva tért vissza Erdélybe. A padovai diáktársakkal való későbbi örömteli találkozásairól számos forrás szól⁷. Pierre Lescapier mellett diáktársa volt a pápa, XIII. Gergely (Ugo Buoncompagni) unokaöccse, Michele Buoncompagni is. 1578-ban⁸ a nuncius arról ír, hogy a király, András, István és ő jelen voltak egy összejövetelen – egy dispután, ahol fel is szólalt – s ennek kapcsán nem felejt el megemlíteni, hogy István úrfi Buoncompagni Michelének jó barátja volt, még Padovából ismerték egymást, ahol iskolatársak voltak. A király természetesen nagyon örült a hírnek, nemcsak a Marchese érdemei, hanem az ismeretség miatt is⁹.

A legkisebb fiú pedig tanulni vágyott. Ehhez adott volt számára minden feltétel, anyagiakban és szellemi téren egyaránt. Az első feljegyzések is ezt támasztják alá, ezeket pedig viszonylag őszinte beszámolóknak tekinthetjük. Talán még mentesek a propagandisztikus hírverés mindent elfedő színeitől, bár az Andrásról ismert első információk már eljutottak Rómába, hiszen a nunciustól származnak. Annyi azonban bizonyos, hogy Báthori István gondos gyám volt. Érdeklődésüknek megfelelően neveltette a három fiút, bőkezűsége pedig ha nem is határtalan, de jelentős volt. András esetében gondoskodása látványos méreteket öltött – tanítatásának és római utaztatásának költségeit szemmel követhetjük számadáskönyvében is –, de a költsékezésnél látványosabb képet tárhat elénk a szellemi és kulturális eredmények egésze, mely Báthori András humanista neveltetéséből és humanista környezetének reakciójából született meg: tekintélyes könyvtártól kezdve az őt dicsőítő kórusműn át a neki ajánlott könyvekig.

⁷ Vö. Pierre Lescapier naplójának részletével In.: Barlay, i. m. p. 149.

⁸ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 14. Fol. 270. Caligari Krakkóból az Államtitkárságnak, 1578. november 28-án.

⁹ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 14. Fol. 279. Caligari Krakkóból az Államtitkárságnak, 1578. december 9-én.

A fiatalkor, neveltetés

Caligari nuncius kezdetől fogva beszámolt Rómának az ifjú Báthoriról. A legelső információt az 1578. december 21-i keltezésű jelentésében írta meg¹⁰, miszerint egyenesen a királytól hallotta Krakkóban, hogy a fiút Báthori István az egyháznak szánja, ezért akarja, hogy Pultuskban (Pultov) a jezsuiták között nevelkedjék. A nagybáty kívánságára Andrást Woiski Dunin Péter polocki püspök és a lengyelországi jezsuiták tartományfőnöke, Sunyer Ferenc vitte az iskolába. A Buoncompagni-fiú és az ifjabbik István úrfi kapcsán említett levélben Caligari úgy ír Andrásról, mint 14 éves¹¹, igen jó megjelenésű fiúról, akit semmilyen áron nem sikerült – tiszteletét kifejezve a jobbára ültetni a Jan Zamoyski kancellár adta ebéden.

András Caligarinak írott első pultovi levele 1579. február 15-én kelt, melyben megköszönte a nuncius ajánlását és részletezi, miként kezdte meg tanulmányait a jezsuiták kollégiumában. Lelkesen fogott a latin nyelv elsajátításához, melyet két órányi grammatika és egy-egy Ovidius és Cicero olvasására jelentett. Világi felügyelője a király egyik lengyel titkára, Zawadzki Bartos, krakkói és polocki kanonok lett, személyes szolgálatát pedig egy nemes ifjú, Jósika István látta el¹².

Báthori István valóban érzékkel és jószándékkal neveltette unokaöccseit: míg Boldizsárt rendszeresen vitte magával táborról táborra, Andrást a Varsótól északra fekvő, közeli Pultovban helyezte el, a jezsuita rend kollégiumában, ahol igen alapos szellemi képzésben részesítették. A kezdetől fogva visszahúzódó természetű, introvertált fiú 1578-ban került az intézetbe¹³. Erről már olyan nunciusi jelentések szólnak, mint Andrea Caligariéi¹⁴: Báthori

¹⁰ Idézi Veress Endre, MTA Kézirattár Ms 419/I. fol. 2.

¹¹ Ez, mint már tudjuk, téves adat.

¹² Veress Endre: *Báthori István király*. Budapest, 1937. p. 244.

¹³ Vö. Lukács László i. m. p. 169. "...et hic iam currit illi quintus annus."

¹⁴ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 16. Fol. 89r. Caligari Pultovból az Államtitkárságnak 1579. április 29-én, és Fol. 106r. május 22-én.

András úr csodálatosan halad előre úgy olvasmányában, mint az erkölcs terén és a katolikus vallásban. Egy vele egykorú ariánus (azaz eretnek) fiúnak addig prédikált, míg az megtért a katolikus hitre; a nuncius ottjártakor pedig nagypénteken, társaival együtt meztelenül fenyítettette magát. A fiú teljesítménye sokkal nagyobb, mint ahogy a nunciának mondták, és nem is annyira az irodalomban, hanem a jámborságban és hitben tűnik ki, sőt: például szolgál még az atyáknak is. Caligari szívén viselte az ifjú tanuló sorsát, ajándékokkal kedveskedett neki, melyeket András rendre megköszönt¹⁵. Amikor képeket és ruhákat küldött neki, ő továbbküldte Erdélybe, ám Caligari újabbakkal pótolta a hiányt¹⁶. Ám a nunciánál nagyobb emberrel is kapcsolatba került: maga Ptolomeo Gallio bíboros, szentszéki államtitkár küldött neki könyveket, hogy szolgálják épülését – mindez pedig az ifjú Báthori tanulmányainak első évében történt. Nem is késlekedett sokáig a válasszal, 1579. szeptember 5-én írta meg első levelét Rómába, melyben megköszöni az ajándékokat. A szépen fogalmazott levél bizonyára jó benyomását keltette szerzőjének.

A királyi nagybátynak egy rezidenciája is volt Pultovban és tanulmányaik közben többször meg is látogatta unokaöccsét és a vele tanuló más ifjakat¹⁷. Mert a Báthori-fiú jelenléte sokakat vonzott a jezsuita kollégiumba. Ott tanult Bekes Gáspár idősebbik fia¹⁸, László, a protestáns főúr Forgách Simon fia, Ferenc, a majdani püspök is, akiről később bővebben lesz szó; sőt, Gdańsk elöljárója, Georgius Gosca is azt a tanácsot kapja Caligaritól, hogy nyugodtan küldje fiát Pultovba tanulni, s kérdésére nagy melegséggel

¹⁵ ASV, *Archivio Vescovile*. Brasighella. Codex Bracchini, Caligarii Epistolae, Fol. 172r. Báthori András Pultovból Caligarinak, 1579. április 26-án.

¹⁶ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 16. Fol. 259v. Caligari Vilnából, 1579. szeptember 18-án.

¹⁷ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 17. Fol. 22. Caligari levele, 1580. január 15-én.

¹⁸ A fiú ekkor 15 éves volt, volt egy másfél éves öccse is. ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 16. Fol. 333r. Caligari levele, 1579. november 17-én.

írt a jezsuita atyákról és a rendkívül dicséretreméltó előmenetelű Báthori Andrásról is¹⁹.

Andrást Báthori István ellátta bőven pénzzel, ruhákkal, könyvekkel. Amikor ajándék könyveit bekötötték, a családi címer mellé jeligét vésetett: *Frustra vivit qui nemini prodest 1579*²⁰. Az anyagiak terén sem fukarkodott a király, s számadáskönyvében a tanulás éveiről is pontos kimutatást találunk²¹: lovakat, különböző színű festett kelméket és pénzt küldött, hogy unokaöccse semmiben sem szenvedjen hiányt. A fiú pedig boldogan költekezett, legalábbis a számok ezt mutatják. Ennek egy jó példája a következő eset²². 1581. április 5-én Zawadski Bartos (aki Báthori András pultovi ellátásáért felelős volt) felvett az udvartartás szükségére az április 1-től július 1-ig terjedő időszakra 500 lengyel forintot, majd július 1-jén újabb 500 lengyel forintot az október 1-ig terjedő időre. Ám szeptember 1-jén megint 500 forint következett, és szeptember 29-én megint csak 500 forint. November 7-én újabb 150, november 12-én ismét 150 forint következett, az év végi mérleg előtt pedig, zárásul még 150 lengyel forintot vett fel Zawadski. Báthori Andrásnak és főleg római kísérijének, Reszka Szaniszló apátnak súlyos gondokat okoz még ez a költekezés. András maga talán nem is találkozott a pénzzel, így nem is érezhette sem annak értékét, sem azt, milyen mértékben költekeznek – ez az állítás leginkább a római tartózkodás esetében állja meg a helyét.

¹⁹ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 17. Fol. 432v. Caligari Varsóból Georgius Goscának, 1579. november 29-én

²⁰ *Hiába él az, aki senkinek sem használ.*

²¹ *Fontes Rerum Hungaricarum* Tom. III. *Báthory István lengyel király udvari számadáskönyveinek magyar- és erdélyországi adalékai 1576-1586.* (szerk. Veress Endre). Budapest, Stephaneum, 1918.

²² Uott. pp.168-169.

A Rómáig vezető út: az előmenetel első állomásai

A keresztény világ központjáig eljutni azonban csak óvatosan lehetett. Tisztában volt ezzel István király is, és vele együtt közreműködésre hajlamos segítői, a jezsuiták illetve a nuncius is. Fő feladat most az lett, hogy a fiút, aki tanulmányai terén sikerrel halad előre, elindítsák egyházi pályáján, és a fokozatosság elvét szem előtt tartva eljuttassák őt Báthori alig titkolt tervének megvalósulásáig: a bíborosi kinevezésig. Ez a pozíció nemcsak személyes sikere lenne az ifjúnak és bearanyozná a Báthori-ház hírnevét, hanem komoly hídfőállást jelentene az erdélyi – lengyel politika és törökellenes tervek elfogadtatásáért vívott nemzetközi politikai csatában.

Báthori István Andrást illető terveit kisebb nehézségek bonyolították. Ilyen volt az unokaöccs egyházi életre való hajlandóságának megingása, melyről Bolognetti nuncius számot adott a vatikáni államtitkárnak²³. Leírta, hogy emiatt a király mintha kicsit mentegetőzne is Bolognetti előtt, mondván: András kicsi kora óta visszahúzódó és jámbor természetű, az egyházi életre hajló volt, ám amikor tavaly (1581-ben²⁴) nagybátyja háborúzni ment, megüzente neki, hogy inkább a világi életet választaná. A király – bár hangoztatta, hogy a fiú első döntésének jobban örült – mégsem mutatott ellenállást; ezt Bolognetti nagyra is értékelte, továbbá megtudta tőle, hogy azért a fiú természete nem változott meg, ugyanolyan jámbor és szerény. Amikor Bolognetti – a király kérésére – elbeszélgetett a kérdéstről Andrással, az arra hivatkozott, hogy sajnálattal tölti el a királyság némely egyházi előjárójának botrányos élete és világiassága, s ebben a témában annyira tájékozottnak bizonyult, hogy a nuncius kellőképpen megcsodálta ezért. András elmondta neki, hogyha nagybátyja mindenáron egyházi

²³ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 19. Foll 310-314. Bolognetti Varsóból Ptolomeo Gallionak, 1582. szeptember 10-én

²⁴ 1581 az az év, amikor Báthori András testvére, Gábor nem jelenik meg többet a családról szóló feljegyzésekben és ifjabb István is egyre inkább hasonló utat jár be. Feleségeik Bebek-lányok voltak, a protestantizálás tehát ésszerű magyarázatot adhat.

pályára szánja őt, nem akar ellenére lenni, ám inkább valamelyik kolostorba vonulna; és bár Rómába nagyon szeretett volna elmen- ni, ebben is a király akarata szerint intézkedjenek. Pár hónappal korábban Antonio Possevino is hírt ad a megingásról, ami – úgy tűnik – komoly gondot okozott Andrásnak²⁵. A jezsuita úgy tudja, hogy valami magyar eretnek meggyőzte a fiút, hogy ne egyházi ügyekkel foglalkozzék, hanem inkább lássa be, hogy amennyivel jobban megbecsülik őt testvérel (Boldizsárral) szemben, annyival többre vihetné nála, ha a világi pályán próbálkozna. Ám Andrást néhány érv arra készítette, hogy alázatos levélben továbbra is szolgálatait ajánlja nagybátyának.

Más nehézségek adódtak abból, hogy az oly szépnek ígér- kező tervek akadályba ütköztek az aktuális egyházi előjárók köréi- ben.

A lelkes ifjú tanuló karrierjének első állomását egy kanono- ki kinevezés jelentette. Andrást még az előző nuncius, Caligari erő- feszítései nyomán a varmiai püspökség vezetője, Martinus Cromerus 1581-ben kanonokká fogadta (talán ezzel is megköszön- ve, hogy őt István király ajánlatára nevezte ki a pápa püspökké, holott erre a posztra csak német születésűek voltak emelhetők). Ez a lépés nem is volt olyan nagy horderejű, különben is, csak címet jelentett Báthori Andrásnak, ám annál fontosabb volt az, hogy ezzel kívánták előkészíteni a nagyobb ugrást: a helyettes püspöksé- get, a coadjutoriát, az idősödő Cromerus mellett. Hogy e cím meg- szerzéséhez mennyi akadályt kellett leküzdeni, mutatni látszik az is, hogy a pápai beleegyezésre csak 1584-ben, már a bíborosi kineve- zés előtt került sor. A legfontosabb gondot a porosz rendek aggá- lyoskodásai okozták, amelyek a varmiai káptalant szócsövül fel- használva ellenkeztek a királlyal²⁶: az unokaöccs túl fiatal, nem éri el az életkori határt, ami egy ilyen kinevezéshez szükséges, a káp-

²⁵ ASV, *Segr. Stato, Germania*. Vol. 93. Fol 484r. Possevino Varsóból Ptolomeo Gallionak, 1582. május 27-én

²⁶ Veress Endre: Báthori István király, 1937. p. 246.

talani zsinat szerint a püspöki kinevezéshez legalább fél évnyi áldozópapság kell, s hogy az illető a káptalanhoz tartozzék; a szentszéki hozzájárulás pedig kötelező. A porosz tartomány püspöke a káptalan elnöke is volt egy személyben, ennek megfelelően tehát nehezen várhatták, hogy a káptalan önként belemegy a Báthori-unokaöccs kinevezetésébe. Az ügyön azonban sokan dolgoztak. Maga a püspök, Martinus Cromerus írja a varmiai káptalannak²⁷, hogy mivel István király azt kívánta tőle, hogy a pultuski jezsuitáknál tanuló ifjú rokonát fogadja coadjutorává, és ő nem akart sem illetlen, sem felelőtlenül ígérkező lenni, a káptalani hozzájárulásra hivatkozott. A király Alemanni Jakab varmiai kanonoktól is érdeklődött, sőt mivel Bolognetti nuncius nyomtatékosan figyelmeztette, Cromerus azt javasolta a káptalannak, hogy ne késlekedjenek megragadni a király jóindulatát, hívják össze a káptalani gyűlést. Bolognetti azonban Gallio államtitkárnak küldött fontos levelében²⁸ egy izgalmas körülményről számolt be. Eszerint egy levelet kapott Báthori Andrásról, melyet a fent említett Alemanni hozott el neki. A levélben András elnézését kéri, hogy nem ment el meglátogatni. Ehhez kapcsolódva a nuncius kifejti, hogy úgy tudja, ez az Alemanni lemondott András javára a varmiai kanonokságról, s ezt Őfelsége, a király akaratára tette, aki unokaöccsét varmiai coadjutorrá akarja neveztetni, s ez, az ottani egyház szokásai szerint csak a kanonoki címen keresztül lehetséges. S ez valóban így is történt, Cromerus püspök kanonokká nevezte ki a fiatal Báthorit, Alemanni Jakab megüresedett helyére²⁹.

Az Andrást érintő kérdések nemcsak a pápai küldöttek előtt voltak nyíltak, a lengyel kancellár, Jan Zamoyski, Báthori Kristóf sógora is folyamatosan érdeklődött, közbenjárt és sürgetett a kedvező előmenetel érdekében. Levelezéséből sok mindent tiszt-

²⁷ Cromer Márton a Varmiai káptalannak, Heilsbergből, 1581. július 12-én. Idézi Veress Ms 478. fol 211.r.

²⁸ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 18. Fol. 238. Bolognetti Varsóból Ptolomeo Gallionak, 1581. augusztus 6-án.

²⁹ *Provisio Andreae Batorii regii nep. de Can. Var.* Veress, Ms 419/I. Foll. 7-8.

tásban látunk: Zamoyski vetette fel Cromerusnak, hogy István király szándéka szerint a püspök előrehaladott korára való tekintettel kérje coadjutorul unokaöccsét és bírja rá Alemannit, hogy engedje át kanonokságát Andrásnak. Cromerus áprilisban azt írta a kancellárnak, hogy a király kérését a káptalan teljesíti, csak vegye fel legalább a „kisebb rendeket”, és legyen kanonok. Októberben Zamoyski Báthori Andrásnak már a fentebb említett megingásáról írt Bolognettinek, mondván, reméli, az egyházi pozíció a fiú hajlandóságát csak erősítené. Novemberben Bolognetti azt írta Zamoyskinak, hogy megteszi kedvező jelentését a pápának a coadjutorság ügyében, és az ifjú kiváló érdemeire fog hivatkozni³⁰. Úgy tűnik, nem is sejtette, éppen a kényszerű előmenetel az, ami az befelé forduló pultovi tanulót eltántorítja az egyházi pályától, s inkább a kolostor felé vezet. Ennek fényében még pozitívabban értékelhetjük Báthori István magatartását, mellyel nem erőlteti unokaöccsét, inkább lassan bírja belátásra.

Nemsokára azonban a porosz rendek afeletti örömeiket fejezték ki a varmiai káptalannak, hogy a Báthori-féle coadjutor-ügy elhalasztódott.³¹ Ám Bolognetti fél év múlva már azt írhatta Zamoyskinak³², hogy Báthori András coadjutorságának ügyében éppen megkapta a pápa válaszát és elvi hozzájárulását, de tudni akarta az unokaöccs korát is, mert az addig semmilyen forrásból nem derült ki számára (!). Éppen az életkor az, amely a kinevezést is késleltetette.

Egy szinte mellékesnek látszó tény, hogy Báthori Andrást 1583 márciusában a krakkói egyházmegyébe tartozó miechówi kolostor szerzetesei préposttá választották, ahol az ágostoni regula

³⁰ *Jan Zamoyski levelezése*, Veress Ms 433. Az említés sorrendjében: Fol. 56. Zamoyski Cromerusnak Zamoscból, 1581. Április 5-én és Cromerus Zamoyskinak április 14-én; Fol 59. Zamoyski Bolognettinek a pskóvi táborból október 12-én; Fol. 62. Bolognetti Zamoyskinak Varsóból, november 19-én.

³¹ A porosz rendek a varmiai káptalannak Torunból, 1581. október 6-án. Veress, Ms 478.Fol. 225.

³² Veress, Ms 433 Bolognetti Zamoyskinak Varsóból, 1582. március 19-én.

szerint élő, Jeruzsálemi Szent Sír betegápoló rend domonkos szerzetesei éltek. Bár az előző prépost halála után még a pápa is hírt szerezhettek arról, hogy a miechówi szerzetesek igencsak tiltakoznak, mert beleavatkoznak a belügyeikbe, a király válaszát pedig nem fogadják el kielégítőnek, ennek ellenére a krakkói püspök, Myszkowski Péter mégis elérte, hogy a megüresedő helyre a király unokaöccsét válasszák meg. A kinevezésről szóló levél huszonegy évesnek írta a fiatal prépostot³³. Származása és főleg kora miatt azonban volt elég gondja a pultovi kollégiumból Miechówba költöző Báthori Andrásnak. Négy hónappal megválasztása után levelet írt a nunciustnak, megelőzve annak másnapi vizitációját a klostorban, azt kérte tőle, tudatosítsa a szerzetesekkel, hogy az ő engedélye nélkül nem rendelkezhetnek semmi felől. Az újdonsült prépost arról panaszkodott Bolognettinek, hogy szerzetesei megtagadják az engedelmeskedést neki, mondván: fiatal és nincs felszentelve...³⁴ Aztán, elutazása előtt arra kérte a nunciust, hogy viselje gondját szerzeteseinek, a lelki ügyeken is túl, s hogy a felügyelő ideje alatt ne legyenek visszaélések sem³⁵.

Az 1583-ban két egyházi címmel, de semmilyen egyházi renddel nem rendelkező, kétségkívül tehetséges, tanult és nagyreményű Báthori András előtt az a feladat állt, hogy királyi nagybátyja terveinek szolgálatában meghódítsa a római Kúriát és tervezett római utazásáról bíborosként térjen haza. A római útnak kellett őt személyesen megismertetnie az pápai udvarral, beváltani a nunciusi jelentések megfogalmazta reményeket.

A római utazás előkészítése

A római utazás hosszas előkészítése is bizonyítja, hogy a király mekkora súlyt fektetett a bíborosi címnek unokaöccse számára való megszerzésére. Rajta kívül még a jezsuiták – élükön Possevinóval – tudták felmérni ennek jelentőségét, s azt, hogy a saját nevelésüknek számító Báthori András ismereteinek és képességeinek köszönhetően a rend presztízisének is sokat jelent majd, ha az eléri az áhított célokat. Úgy az utazás előkészítésében, mint a római tartózkodás szervezésében nagy szerepet tölthettek be.

A római utazás és vele a bíborosi cím megszerzése régóta napirenden volt Krakóban és Pultovban egyaránt. Báthori András felvette az egyházi rend ún. kisebb rendjeit (ordines minores) és diakónus lett, ezzel csökkentette valamelyest azon hiányosságait, melyek már a coadjutori-ügy kapcsán is felmerültek.

Az utazás célja adott volt; kérdés csak az volt, hogy mikor tudnak indulni. Az időpont nem Báthori Andráson múlt, hanem a legkülönbözőbb udvari körülményeken. A király távolabbi tervei miatt kérdésként merült fel az is, hogy milyen követ képviselje a lengyel király véleményét a politikai természetű ügyekben. Az 1581 óta ismét előtérbe került török-kérdés 1582 őszén mélyült el, amikor török támadás kezdte fenyegetni a Velencei Köztársaság fontos gyarmatát, Krétát. Az István király által felvetett kelet-európai hangsúlyú összefogásra most a pápa és a spanyol király is bólintott. Ekkortájt közölte Báthori is a feltételeket: csak akkor hajlandó egy esetleges szövetségbe szállni, ha előtte Róma, a spanyolok és Velence megegyezik egymással. 1584-re derült ki, hogy a megegyezés nem jöhet létre II. Fülöp és Velence ellentéte miatt.

Báthori András és kíséretének római útja tehát éppen erre az időszakra esik, ekkor érkeznek a szervezkedő Urbsba – ezért nem volt mindegy, milyen erő képviseli Báthori érdekeit. A király a követi státusz betöltésére pedig hosszú ideig kereste a megfelelő személyt. Elsőként természetesen András testvére, ifjabb István

³³ Báthori Andrásnak kelet és aláírás nélkül, Veress, Ms 419/I. fol 17.

³⁴ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol. 20. Fol. 266. Bolognetti Miechówból Gallionak, 1583. július 8-án.

³⁵ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol. 20. Fol. 359r. Bolognetti Krakóból, 1583. szeptember 10-én.

került szóba, aki évekig a padovai egyetemen tanult, olasz nyelvismerettel és – mint láttuk – jó kapcsolatokkal is rendelkezett. Bolognetti leveléből azonban azt olvassuk³⁶, hogy Istvánt lekötik családjának és várandós feleségének gondjai, nem tud egy teljes évig távol lenni otthonról, s ezért a király arra gondolt, hogy mintegy két hónap múlva az udvarba hivatja és felveti András előtt egy esetleges követi státus lehetőségét. A nunciusi levelek tanúsága szerint a király sokáig megtartotta magának ezt a gondolatát: Bolognettinek András utazásának napján kelt levelében találjuk a követi megbízás körüli problémák boncolgatását, mit jelent, ha András státus nélkül és mit, ha azzal megy Rómába. Azután, hogy híre megy majd, hogy követi megbízása is van, az őt vendégül látók egészen máshogy állnak a fogadásához. Amikor a nuncius közölte a fiúval, hogy megkapta a státust, az rendkívül boldognak látszott³⁷.

Az ifjú Báthori kísérőjeül – Possevino javaslatára – Reszka Szaniszló (Stanislaus Reschius) apátot választotta a király, akinek képességeiről személyesen is és a nuncius, valamint Possevino révén is meg volt győződve. Possevino szava ebben a kérdésben nagy súllyal esett számításba, hiszen az Erdélyből kiszorított katolikusok térhódításának lelkes munkása volt, úgy is mint jezsuita, úgy is, mint pápai külön megbízott a lengyel királynál³⁸. A kolozsvári, váradi és gyulafehérvári jezsuita iskolák megnyitása után egy papnevelő intézet felállítása volt a cél; ennek helyéről is szó esik abban a levélben, melyet a vatikáni államtitkárnak küldött és amely Reszka Szaniszló értékelését is tartalmazza, egyelőre a célból, hogy az alapítandó erdélyi püspökség püspöke legyen³⁹. Possevino úgy írta le Reszkát, hogy képes lesz egy eretnek fejedelmi udvarban, egy

³⁶ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol. 20. Fol. 6r. Bolognetti Gallionak Krakkóából, 1583. január 14-én.

³⁷ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol. 20. Foll. 356, 357v. Bolognetti Gallionak, 1583. szeptember 10-én.

³⁸ Erről ld. Jászay Magda: *A kereszténység védőbástyája olasz szemmel*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. pp. 140-143.

³⁹ Possevino Gallionak Varsóából, 1582. május 27-én. In.: Lukács im. pp.119-120.

gyermek fejedelem mellett protestáns országban betölteni a hittérítő és az apostol feladatát. Karizmáján kívül idoneitása is meggyőző: kivételes képességű embernek tartják, több nyelven beszél, köztük németül is, ami lengyel és erdélyi földön is hasznosnak bizonyult. Reszka Szaniszló (1543 – 1603) varmiai kanonok volt, Hosius bíboros titkára, a Poenitentiaria⁴⁰ pecsétőre. Báthori István szándéka szerint unokaöccse és Reszka szoros kapcsolatba kerül majd, ami főleg az előbbi javát szolgálja: Reszka lesz Aeneas mellett *Achates*, aki hűen szolgálja barátját⁴¹. Possevino leveleiből és beszámolóiból az tűnik ki, hogy eleinte István király azon is gondolkodott, ne Andrást küldje-e Erdélybe a püspök hatáskörét illető feladatokat ellátni⁴². Reszkát a király 1582 novemberében hivatta az udvarba, hogy rendelkezessen vele⁴³.

Reszka és Báthori András találkozása után a kísérő apát nagy meglepéssel nyilatkozott az ifjú tehetségéről, kelleméről, szokásairól, melyek érettségéről adnak számot⁴⁴. A találkozásról beszámoló nuncius megemlíti, hogy nem tud arról, András egyházi öltözetet visel-e már, ami főleg tanácsos lenne a miechówi prépostság után – ezt már tanácsolta egyszer Őfelségének –, ám egy Pultovból érkező fiatal magyar megerősítette, hogy András letette a világi öltözéket.

Báthori István kifejezett kívánságára az útvonalat Milánó felé kanyarították, ahol királyi nagybátyja óhajára Andrásnak találkoznia kellett Borromeo Károly milánói bíboros-érsekkel, és néhány napos lelkigyakorlaton kellett részt vennie nála. A milánói

⁴⁰ A Curia Romana kongregációkból (adminisztratív hatalom), bíróságokból (jogi hatalom) és hivatalokból (minisztériális hatalom) áll. Az egyik bírósága a Sacra Poenitentiaría, mely a lelkiismereti kérdések és a bűnbánat kérdésekben illetékes.

⁴¹ "Fidus Achates", Vergilius, *Aeneis* I. 188. In.: Lukács László S.I.: *Documenta Romana Historiae Societatis Iesu in Regnis olim Corona Hungarica Unitis*. Vol. III. (1581-1586), Romae, 1967. Possevino Gallionak Krakkóából, 1583. január 1-jén, p.178.

⁴² Lukács, i.m.. Bolognetti Philippo Guastavillani bolognai bíborosnak, Krakkóából, 1583. január 20-án, pp. 187-189; Possevino Gallionak Niepolomicéből, 1583. január 26-27-én. p. 192.

⁴³ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol 15. Fol. 204r. Bolognetti levele, 1582. november 3-án

⁴⁴ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol 20. Foll. 101-106. Bolognetti Krakkóából Gallionak, 1583. március 20-án.

tartózkodásra a király szerint azért volt szükség, hogy a fiú Borromeo fegyelme alatt a főpapi körök viselkedéséhez szokjon és Rómában ne érje kellemetlen meglepetés⁴⁵, továbbá azért is, mert a milánói napok után a király könnyebb szívvel engedte Rómába a fiút, remélve, hogy így jobban ellent áll majd azoknak az ifjú korral járó veszélyeknek, melyek Rómában is fenyegetni fogják⁴⁶, ugyanis Milánóban nem volt annyiféle nációból származó fiatal, mint Rómában, akik között esetleg András megkavarodott volna, vagy az idejét vesztegette volna,

1583 húsvétját nagybátyja hívására Báthori András a krakkói udvarban töltötte, és végre a bíborosi kineveztetés összes érintette egyszerre csodálhatta meg a nagyreményű ifjút, aki most már lengyel főpapi öltözetben vett részt a körmenetekben⁴⁷. Az elutazás időpontját folyamatosan halasztgatták, előbb a nagy hőség miatt nem akarták a nyári indulást, másszor Báthori Griseldis és Jan Zamoyski esküvőjének időpontja miatt halasztottak. Reszkat nyáron úgy engedte el a király rokonlátogatásra, ha csak három hétre megy, hiszen augusztus elején tervezték az indulást⁴⁸. Augusztusban viszont már szeptemberi indulást terveztek, többek között azért is, mert Reszka vérhasban szenvedett, és hosszú ideig lázas volt⁴⁹.

Az Andrással utazó küldöttség és kíséret összeállítása nagy munkát igényelt. A feladatok részben Wesselényi Ferencre, a király kamarására, részben pedig Reszkára hárultak, akinek feljegyzései, listái, adatai aprólékos előkészítésről tanúskodnak. Reszkanak köszönhető az is, hogy nemcsak a szervezést, hanem magát az utazást is napról-napra szemmel követhetjük abból a naplóból, melyet 1583. szeptember 10-től 1589 augusztusáig vezetett⁵⁰. Reszka a

⁴⁵ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol. 20. Fol. 127v. Bolognetti Krakkóból Gallionak, 1583. április 7-én.

⁴⁶ Lukács, im. Possevino Gallionak Brunából, 1583. április 17-én. p.259.

⁴⁷ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol. 20. Fol. 195. Bolognetti Gallionak Krakkóból, 1583. május 30-án.

⁴⁸ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol. 20. Fol. 230r. Bolognetti Gallionak, 1583. június 11-én.

⁴⁹ Uoit, Fol. 323. 1583. augusztus 20-án.

⁵⁰ Stanislaii Rescii Diarium. 1583-1589. (Szerk. Ionnes Czubek) Krakko, 1915.

közvetlen teendőiről hosszú listát állított össze⁵¹; fizetésekről, a lóállományról, hitelezés engedélyeztetéséről, utolsó levelek elküldéséről többek között a jezsuita generálisnak és bíborosoknak András kedvező fogadtatásáról. Egy Reszka által saját kezűleg írt fogalmazvány⁵² a küldöttség teljes névsorát tartalmazza. András és Reszka neve után Jarosevsky káplán és Orlandus auditor következik, majd hét lengyel nemes; a kamarai szolgák, István diák (Filep István) és Gáspár (Horváth Gáspár). A velük utazó nemes ifjak között két magyar is van, Dóczy és Sibrik nevűek. Ezt követően szerepel – tanulás céljából indulnak – a négy magyar nemes: a későbbi katolikus főpap, Forgách Ferenc – protestánsként indul útnak – Padováig készült, és a királytól 300 forintot kapott; Cserényi Mihály, szintén Padováig készült 160 forinttal; Szalánkeményi János, aki Bolognáig 160 forinttal és Jósika István, aki Rómáig ment, és András költségén élt. Emellé van jegyezve, hogy az út során mindannyian András úrfi költségén vannak, utána ki-ki a maga útján boldogul. Rajtuk kívül még öten a saját költségükön tartottak a küldöttséggel; a személyzetet négy lakáj, nyolc kocsis, két szakács segédestül, két lovász és tizenkét nemesi szolga alkotta. A menetet negyvenöt ló volt hivatott elszállítani Rómáig. Ezzel a fogalmazvánnyal egy napon született egy másik irat is Reszka tollából, mely részletezi az utazás módját is⁵³. András például hatlovas kocssal megy, két kocssal és négy gyalogos lakáj kíséri, Forgách Ferenc viszont hol lovon, hol a szolgákkal kocsin.

A gondos nagybácsi az indulás előtt pár nappal még elküldött néhány levelet különböző római befolyásos személyeknek, hogy fogadják jó szívvel a fiatal Báthorit; szeptember 7-én és 8-án Filippo Buoncompagni, Scipio Gonzaga, Geronimo Albano bíborosoknak, Moreto Ursini poenitentariusnak és a nagypénzü

⁵¹ *Cum Illmo D. Regni Cancellario 24. Augusti 1583 transactum*, Veress Ms 419/I. foll.22-23/a.
⁵² *Numerus personarum, qui cum Illmo D. Andrea in Italiam proficiscunt*, 1583. szeptember 6., Veress Ms 419/I. Foll. 24-26.

⁵³ *Circa expeditionem Ill. D. Andreae consideranda*, 1583. szeptember 6., Veress Ms 419/I. Foll. 27-30.

Crescenzo Virgilio patríciusnak címezték a leveleket. Ezt a Crescenziót a pápa maga rendelte Báthori András herceg mellé udvarmesternek, római tartózkodása idejére.⁵⁴

A krakkói szervezéssel párhuzamosan Rómából is érdeklődve várták a lengyel király fiatal rokonának érkezését, főleg a kedvező beszámolók után. A pápa államtitkára, Ptolomeo Gallio bíboros, akinek Bolognetti nuncius és Possevino beszámolóikat rendszeresen megküldték, intézkedett az ifjú Báthori római elhelyezéséről is⁵⁵: a király óhajának megfelelően a vatikáni palota VIII. Ince-lakosztályában helyezik el, ahol ő előtte Ausztria kardinális lakott, s biztosítják a lengyel udvart, hogy Őszentsége atyai szeretetével és jóságával várja András úrfit.

Az utazás

A Reszka itinerariumából pontosan követhető út főbb állomásai a következők voltak. A szeptember 10-i krakkói indulást követően Ratibor felé, Szilézián és Morvaországon keresztül hét nap múlva Olmützbe értek, ahol a püspök vendégei voltak két napig. 24-én érkeztek Prágába, attól nem messze egyik szekerük összetört. Reszka egyébként a kocsik javításának helyeit is feljegyezte. Fontos momentum, ha végignézzük a küldöttség útvonalát, hogy Bécsnek a környékére sem mentek, s a hazatérésük is kikerülték – nem véletlenül, s erről még szó lesz. Október 1-jén Regensburg, majd Dachau, Augsburg, Harenberg, Innsbruck következett. 26-án léptek olasz földre Trieszt közelében Volargnonál. Verona, Peschiera és Brescia után, november 2-án értek Milánóba. Minden állomásnál mise és a kocsik javításának menetrendszerű programja következett. A milánói ötnapos tartózkodás alatt Báthori István óhajának megfelelően Borromeo Károly kardinális

⁵⁴ Veress: *Báthori István király*. p. 251.

⁵⁵ Veress Ms 419/I. Foll.23. Gallio Possevinonak Rómából, 1583. szeptember 3-án.

vendégei voltak, aki egy disputát halasztott el a lengyel király unokaöccse kedvéért; november 7-én távoztak el, Lodi felé. A milánói napok – mint ahogy a király szerette is volna – fontos szerepet tölthettek be Báthori András életében.

Borromeo Károly hatása Báthori Andrásra

E nem mellékes kapcsolattal érdemes hosszabban is foglalkoznunk. Báthori István szoros levélváltásban állt Borromeo Károly milánói bíboros-érsekkel (1538 – 1584) – egyébként a bíboros levelezése majdnem száz kötetet tesz ki –, aki nagyra becsülte a lengyel királyt a katolikus vallás védelmében és terjesztésében szerzett érdemeiért. Erről volt alkalma meggyőződni, hiszen államtitkári posztot is betöltött a Vatikánban. Báthori már András elutazása előtt megkérte Borromeót, hogy lelkigyakorlaton készítse fel az ifjút az előtte álló feladatok hívő módon való vállalására. Ez azért is érdekes, mert Báthori szava ezek szerint sokat érhetett, hogyha az érsek elvállalta, ezenkívül Borromeo és az ifjú Báthori életútja sokban hasonlít egymáshoz. A milánói érsek gazdag és előkelő ősökkel rendelkezett, rokonságban állt az Orsini, a Medici és a Farnese családokkal, korán egyházi pályára adták, sikeresen tanult, mindenki csodálatát felkeltve ezzel, és rokona, Gian Andrea Medici, a későbbi IV. Pius hamar, 1560-ban huszonegy éves korában bíborossá nevezte ki, majd nyolc nap múlva rábízta Milánó érsekségét is. Borromeót csak később szentelték pappá, akkor, amikor ő saját akaratából akarta ezt. A párhuzam feltűnő, éppen emiatt érdekes, hogy a bíboros-érsek, aki a tridenti katolikus reformok hozta lelki megújulás egyik fő alakjává lépett elő, ilyen nagy súlyt fektetett, hogy a bíborosi babérokra pályázó ifjú kollégáját felkészítse. András érkezésekor Borromeo *nem az a Borromeo* volt már, aki hatalmas vagyonnal rendelkezett és családja jóvoltából mindenféle cím birtokosa lett. A tridenti zsinat határozatai keltette, az egy-

ház belső életére vonatkozó, tisztító jellegű változások benne elsőként személyes vonatkozásban indultak meg. Nem véletlenül tiszteli őt a katolikus egyház szentjei között; Loyolai Szent Ignác, Néri Szent Fülöp és Keresztes Szent János mellett az ő életszentsége tartotta életben a hitet az elvilágiasodott egyházban. Érsekségében sorra látogatta plébániáit, tévúton élő papjait megtérítette, és a nép körében lett elsőként népszerű az őket a pestis idején szolgáló szentéletű érsek képében. Mint Báthori András, ő is fiatalon halt meg, ám halálukban korántsem kell már párhuzamot keresnünk. Borromeo, a vallásos életmódot tökéletességig emelve, életének utolsó évében már önként vállalt keresztútját járta, és életerejéből kifogyva halt meg. Pontosan egy évvel azután, hogy Báthori András megérkezett Milánóba, hogy tanítását meghallgassa és lelki útmutatásait magáévá tegye⁵⁶. Báthori Andrásnak tehát valóban megfelelő lelki mentort talált királyi nagybátyja.

Reszkától a lelkigyakorlat tartalmáról ez esetben nem tudunk meg semmit; ismereteink a hátramaradt levelekre és azok tartalmából való következtetésekre korlátozódnak. A később Borromeo által levél formában kiadott lelki utasítás⁵⁷ azzal kezdődik, hogy a szentéletű bíboros-érsek a zsenge korú tanítvány informálni szeretné annak az életnek a jegyeiről, melyre őt előjárói szánják. Legfontosabb, hogy ne tekintse valóságnak a fényt és a pompát, ne higgye, hogy hercegi születése minden lenne, hanem: (1.) törekedjen olyan életre, mely makulátlanul tiszta, (2.) állandóan keresse a belső, lelki kapcsolatot Istennel és (3.) mutasson felebaráti szeretetet embertársai iránt⁵⁸. Fordítson gondot a *lectio divinára*, olvasson Augustinust és Szent Bernátot, kerülje a kísértést, ha az

⁵⁶ Borromeo Szent Károly 1584. november 3-án halt meg, Báthori pedig 1583. november 2-án érkezett Milánóba. Borromeoról ld. *A szentek élete*, SZIT, Budapest, 1984. pp. 637-643. Illetve Galla Ferenc: *Borromei Szent Károly hatása Magyarországon*. In.: *Theologia*, 1938. pp.289-300.

⁵⁷ *Epistola Illustrissimi Carolus Cardinalis S. Praxedi Borromaei Archiepiscopus Mediolanensis ad Cardinalem Andreae Bathoreum*. Veress Ms 478 Foll. 55-65.

⁵⁸ "Tria autem sunt, quae a te praestari debent, ut officio tuo satisfacias et huic divinae vocationi respondeas."

emberekben, társaságban, könyvekben vagy asszonyokban jelentkeznek. Kövesse Krisztus útját, főleg ha az a szenvedésben élők felé vezeti őt, gyakorolja bőven a charitas erényét. Praktikus tanácsai vonatkoznak a fiatal Báthori házanépére is. Mivel nem lehet mindig mellettük, igyekezzen imára és áldozásra fogni őket akkor, ha velük van, járjon elől jó példával, ne tűrje meg rossz beszédüket. Végül – a később levélszerűen publikált – tanításban fraterként szólítja meg Báthori András, és azzal fejezi be, hogy ennyi talán elég is lesz, hogy egy szent élet felé induljon el.

Báthori és Borromeo levelezésben maradtak, melynek egyik darabja az a fontos és sokat idézett levél, mely 1584. február 4-i keltezésű⁵⁹. „Áldott az Isten, akinek jóságát megismerem, hiszen életemet a te idődre rendelte, amelyben te vagy nekem az angyal, én neked Lót; te Rafael, én Tóbiás; te Jeromos, én Nepotianus; te Barlám, én Jozafát; te Pál, én Timóteus” – írta Báthori András Borromeónak.

Bíborosi kinevezése után is hírt adott magáról az ifjú Báthori. Találkozásukról Borromeo számolt be az államtitkárnak, Galliónak⁶⁰, leszögezve, hogy a fiú lelki épülését megerősítette néhány tanáccsal, amúgy pedig sokat remélhetnek egyházi működésétől. Ez eseménnyel kapcsolatban Borromeo kortárs életrajzírója megjegyzi⁶¹, hogy Báthori mintegy száz mérfölddel hosszabította meg hazafelé vezető útját, hogy vele találkozzon, mert nem akarta úgy elhagyni Itáliát, hogy ne lássa a bíborost, akit atyjának és mesterének hívott. Ő írja azt is, hogy Borromeo életrendjét a vendég-ség megzavarta, ám ő a vendég tiszteletére még bort is ivott, de annak távozása után visszatért önmegtartóztatásához.

A milánói érsekségben András kapcsolatba került az ex-jezuista érseki titkárral, Giovanni Boteróval, aki ekkor még szóki-

⁵⁹ Timon Sámuel: *Purpura Pannonica*, Kolozsvár, 1746. pp. 178-181.

⁶⁰ Borromeo Milánóból Galliónak, 1584. augusztus 30-án. Veress, Ms 478 Fol. 188.

⁶¹ *Giovan Battista Possevino: Discorsi della vita, et attioni di Carlo Borromeo prete, cardinale di Santa Prassede, arcivescovo di Milano*, Roma, 1591. p. 63. Idézi: Veress Ms 478 Fol. 188

mondó politikai írásait nem adta ki⁶². A találkozás eredménye nem kevesebb lett, minthogy Botero Báthori Andrásnak ajánlotta a világi dolgok megvetéséről szóló erkölcsfilozófiai értekezését, „Del dispregio del mondo” címmel. Botero – jezsuita kapcsolatai, köztük Possevino, révén – bizonyos ismeretekkel rendelkezett a magyarországi és erdélyi politikai helyzet felől és antimacchiavellista modellt látott a Báthoriak rendszerében. Könyvét azért ajánlotta az ifjúnak, mert örömmel látta, hogy Borromeótól eltávozva milyen példás életet él⁶³; ám műve „kétarcú”, mert míg megvetéssel beszél a világ hívságairól, Báthorinak fényes jövőt kíván „a világ színpadán”, Rómában⁶⁴.

A szeminárium, a kollégium és más kegyes helyek végiglátogatása után, melyet végig Borromeo társaságában tett⁶⁵, a kor közlekedési viszonyainak megfelelően az antik Via Flaminia nyomán, Bologna felé indultak tovább Milánóból. A tengerparton Rimini és Ancona következett, ahová november 21-én érkeztek, majd másnap elgyalogoltak Loretóba, s a kegyhelyen egy napig időztek. Ehhez a helyhez kötődik a kíséret egy tagjának, Forgách Ferenc fiatal nemesnek a megtérése, aki később esztergomi érsek lett.

Róma és a bíborosi kinevezés

„Romam pervenimus in Dei nomine” – írta Reszka november 30-án, amikor céljukhoz értek, 740 mérföld megtétele után.⁶⁶ A lengyel herceg – *il principe polacco*, ahogy általában a forrá-

⁶² Barlay: *Romon virág*, p. 157.

⁶³ Botero Milánóban megjelent művét 1584. május 20-án ajánlja hosszú bevezetővel Báthorinak. Az előszót ld. Veress Ms 419/I. Foll.106-108.

⁶⁴ Barlay im. p. 158. és Barlay: *A humanista Báthori András római útja*. In.: ItK, 1964. pp. 667-672.

⁶⁵ Követjelentés, Velence, 1583. november 12-én. Veress Ms 469 Avvisi, Fol. 24.

⁶⁶ Az apát a legizgalmasabb római napok eseményeit is érzékelhető visszafogottsággal írta meg, egy napon említve akár erősödő kólikás hasi fájdalmait a bíborosi kinevezéssel.

sok megnevezik – főpapokkal, a lengyel udvar legfőbb lovagjaival⁶⁷ és bíborosok elésiető rokonaival Rómába érkezett, és az előre előkészített Ince-lakosztályt foglalta el, ahol már vártak rá Farnese és Savello bíborosok, Lengyelország pápai protektorai. Reszka nem számol be az első római napokról, más forrásból tudjuk⁶⁸, hogy András már érkezése napján elsőként a Szent Péter bazilikába zárandokolt, ahol meggyónt, és megnézte Szent András apostol fejerekljéjét, amely a szent ünnepnapja miatt volt kitéve⁶⁹. Még aznap este Farnese, Savello és Aragona bíborosok jelenlétében magánkihallgatáson fogadta XIII. Gergely pápa, és a kötelező lábcsök után nyugovóra térhetett a vatikáni palotában⁷⁰. Ekkor történt az első epizód, mely a kortársak figyelmét is felhívta a lengyel küldött jelentőségére: Báthori Andrást a pápa a „dominatio (vestra)” megszólítással tüntette ki, mely nem járt volna neki pozíciójában. December 4-én, advent második vasárnapján a pápa udvarmesterét, Mucanziót is magához hívatta, hogy közölje vele, másnap a titkos konzisztórium ülésén jelen lesz a lengyel király követe. András ezen a napon ebéden látta vendégül Sirloto és Gallio bíborosokat, és Farnese és Buoncompagni bíborosoktól arról értesült, hogy a pápa apostoli protonotáriussá⁷¹ nevezi ki, ezért Buoncompagnitól, a pápa unokaöccsétől két rochetumot⁷² kapott ajándékba, melyeket hálás szívvel elfogadott⁷³. Ötödikén a titkos konzisztórium előtt a

⁶⁷ Követjelentés, Velence, 1583. november 30-án. Veress, Ms 469 Avvisi, Fol. 26.

⁶⁸ Követjelentés, Velence, 1583. december 3-án. Veress, Ms 469 Avvisi, Fol. 27.

⁶⁹ A Petrában, 60-ban keresztrefeszített Szent András apostol erekljéit 1208-ban szállították erőszakkal Konstantinápolyból Amalfiba, ahonnan II. Pius pápasága idején, 1462-ben vitték a Szent Péter bazilikába. 1964 óta ismét Petrában van.

⁷⁰ XIII. Gergely ceremónia-mesterének, Mucanzionak naplójában Báthori Andrásról rendszeresen megtaláljuk a naprakész információkat, amelyeket a magiszter említésre méltónak tartott. Veressnél a Báthorira vonatkozó részek összegyűjtve Ms 419 Fol. 73-77.

⁷¹ Protonotarius apostolicus: apostoli főjegyző. A kereszténység első századaiban a notárius feladata a vértanúakták feljegyzése és gyűjtése volt, később az ún. apostoli irodában kezdtek tevékenykedni, szám szerint heten. Később (a XIV. századtól), számuk növekedtével az első hetet, mint rangban előkelőbbeket a protonotárius névvel illették. Külön testületet alkottak és részesedtek a testület jövedelmeiben, ezért protonotarius participans lett a nevük.

⁷² A (fő)papi méltóságok fehér vászonból készült csipkés, ujjas, térdig érő szertartási ruhája.

⁷³ Reszka december 4-5.

pápa egy kisebb szobában – Reszka szerint az előszobában – az ülésterembe való belépés előtt megállt, és az ott – még rochetum nélkül – várakozó Báthori térdhajtásakor annak fejére tette a magával hozott fejdísz, e szavakkal: „Esto noster notarius”⁷⁴. András ezután visszament Buoncompagni lakrészébe, s ott várakozott tovább, míg a konzisztórium⁷⁵ tartott, és ő be nem léphetett. A pápa ceremóniamestere ekkor látta először; úgy jellemezte: egészen fiatal, még az álla sem pelyhedzik⁷⁶. Amikor András az említett bíborosokkal és Reszkával belépett a terembe, a püspökök elébementek, és küldötként üdvözölték; a ceremóniamester vezette a pápa elé, aki előtt térdet hajtott, és átadta a pápa titkárának, Antonius Boccapadulának a levelet, melyet királya és nagybátyja vele küldött. (Mucanzio már akkor tudni vélte: az ifjú rokon a bíborosi címért érkezett XIII. Gergelyhez, s ennek sokan szerfelett örültek a bíborosok között.) A levél felolvasása után került sor András első szereplésére: rövid beszédet intézett Őszentségéhez, mellyel a hallgatóságot módfelett lenyűgözte. Elmondta Báthori István üzenetét, melyben a nemrég meghódított Livóniát a pápára, mint a katolikus hit legfőbb őrzőjére bízta, és az Isten erejével és Báthori közreműködésével a katolikus Lengyelország szerezte országban illetékes pápai követ küldését kéri és az egyház erősítését, hiszen eggyel gazdagodott a katolikus hit földjeinek száma. A beszéd⁷⁷ után Boccapadula titkár válaszolt a pápa nevében, és méltatta a királynak a hit szolgálatában gyakorolt erényeit; András pedig a szokásos lábcsök után megköszönte az apostoli protonotáriu-

⁷⁴ *Légy a jegyzőnk.*

⁷⁵ Ha csak a bíborosok vannak jelen: titkos vagy rendes konzisztórium (consistorium secretum) és feladata a bíborosok, püspökök kinevezése, konkordátumok megtárgyalása, egyes országok katolikus helyzetének feltárása pápai szózat (allocutio) formájában. A nyilvános konzisztóriumon (c. publicum) kuriális prelátusok, vatikáni követek és mások is jelen lehetnek.

⁷⁶ *“admodum iuvenis, et fere imberbis”* Veress, Ms 419 Fol. 73.

⁷⁷ Mucanzio szerint az ifjú Báthori beszédét *“mira cum gravitate et elegantia, sine ulla vel levi haesitatione”* adta elő. Más forrásból: *“...feci publicamente una breve oratione con parole di obbedienza, riverenza pietá et devotione verso la Santità Sua...”* Követjelentések, Velence, 1583. december 10-én. Veress, Ms 469 Avvisi, Fol. 29.

si címet és a vele járó rochetumot. Aznap együtt ebédelt Buoncompagnival, Gallióval, Filippo Guastavillanival, meglátogatta továbbá Sora hercege is, Giacomo Buoncompagni, aki XIII. Gergely természetes fia volt. Az újdonsült protonotárius, egyben Báthori István követe, rögtön érdeklődött Farnesétől: Livónia kérdésében milyen állásponton maradt a konzisztórium, igaz-e, hogy kérdések merültek fel. Farnese megnyugtatta a lelkes orátort, hogy senki nem volt a király kérése ellen⁷⁸. A következő napokban még folytak a tárgyalások a livóniai kérdésről, többek között a pápai magánkihallgatáson is, ám Báthori András már átadhatta magát a keresztény világ fővárosa által kínált látványosságok csodálatának, a kölcsönös vendégeskedéseknek, találkozásoknak, kirándulásoknak és mulatságoknak. Reszka naplója minden apró részletről pontosan beszámol, igazi csemegéket nyújtva a korabeli Róma és a környező vidékek tájleírásaitól kezdve a kultúrtörténeti érdekességekig.

Krakkóban bizonyára izgatottan várták a híreket a „debütálásról”. A híradások nem is vártak magukra. Még ha csak udvariás formulának is tekinthető, hogy azok a bíborosok és főpapok írtak a lengyel királynak, akikben az a leginkább bizott és akiket elsőként keresett meg pártfogás céljából, akkor is feltűnő, hogy a szinte kötelező gratuláció és elismerés hangján túl, átérződik a meglepetés, hogy ez a bizonyos unokaöccs még rendkívül tehetséges is; jöttek a levelek Montealto, Gambera és Buoncompagni bíborosoktól egészen a jezsuita generálisig⁷⁹: Claudius Acquaviva támogatásáról biztosította a királyt, főleg, hogy a befektetés megéri, hiszen Báthori András fellépése mindenkit kellemesen meglepett.

A kedvező első benyomások után, melyeket Báthori András a környezetére gyakorolt, teljes erejével a római időtöltésre koncentrálnak. Korlátot csak anyagi lehetőségei szabtak: Reszka Szaniszló több forrásból is igyekezett pótolni a fiatal protonotárius

⁷⁸ Reszka, december 6.

⁷⁹ Veress, Ms 419/1. Montealto Báthori Istvánnak Rómából, 1583. december 8-án. Fol. 57.; Filippo Buoncompagni Rómából 1583. december 17-én, Fol. 69.; Gambera Rómából, 1583. december végén. Fol. 78.

meglehetősen adakozó természete által okozott költségvetési hiányt. A Báthori Istvántól származó juttatásokat Sebastiano Montelupi bankár krakkói fiókján keresztül intézték, ám amikor például – a legválságosabb helyzetben, éppen a hazautazás előtt – váratlan pénzügyi nehézségek adódtak, és ez a forrás „befagyott”, Reszkát a fő támogató, a jezsuita rend mentette ki a bajból⁸⁰. Az ellenreformáció erővédjének katonáit nevelő rend úgy hordozta körbe Báthori Andrást, mint működésének és eredményességének élő példáját, a jezsuita nevelés modelljét. A tanulás azonban itt sem maradt abba: a latin ékesszólás fejlesztésére órákat adott számára Marcus Antonius Muretus, ismert római humanista. Több levele maradt fenn abból az időből is, amikor András már nem tartózkodott Rómában, s ezek is bizonyították jó kapcsolatukat⁸¹.

A reneszánsz-kutatás másik érdekessége a zene-fejedelem, Pierluigi Palestrina ismeretsége és a Báthoriakról szóló dicsőítő motetta⁸². A mű 1584-ben született és András jelenlétében is mutatták be⁸³ Rómában, közvetlenül a hazatérés előtt két nappal, a jezsuitáknál tett utolsó látogatás alkalmából, s ebben már mint bíborost élte Palestrina. A *Laetus Hyperboream* ötszólamú motetta ajánlása is az ifjú bíborosnak szólt, akit ezzel nem kisebb megtisztetés ért, mint – Palestrina által – beállni Ippolito d'Este herceg, II. Alfonz spanyol király és XIII. Gergely mögé a sorba, kiknek szintén művet írt és ajánlott az ünnepelt zeneszerző.

Báthori András kellemesen érezte magát, befolyásos ismerősei közbenjárásával bárhová eljuthatott, ahová csak menni akart⁸⁴. Egész római tartózkodása azonban szigorúan szervezett rend szerint zajlott. Határozottan meg volt számára szabva a tanu-

⁸⁰ Reszka naplójában július 24-én az szerepel, hogy írást állított ki az átvett 4000 aranyról.

⁸¹ Muretus Báthorinak Rómából, 1584. december 29-én és Báthori válasza Muretusnak Miechówból, 1585. április 6-án. Veress, Ms 419/I. Fol. 223-224 és Fol. 238-240.

⁸² Erről bővebben ld. Barlay, 1964. pp. 669-672.

⁸³ Reszka, július 24.

⁸⁴ A tavasz érkezével a tengerpartra akart menni, s ezt Borromeo segítségével el is érte: május elején Kapranicában, a tengernél nyaralt, Altemps bíboros birtokán. Veress Ms 419/I. Fol. 92a
Cesare Speciano levele Borromeo Károlyhoz Rómából, 1584. április 14-én.

lás ideje – melyre István király különös gonddal figyelt –, a szórakozás idején pedig nemcsak a pápai rokonság kísérete miatt kellett pontosan meghatározni a programot, hanem az anyagi feltételek előteremtése miatt is. S ahogy protokolláris tevékenységének precíz sorrendje is mutatja, mindez előkészítéséhez a Kúria kompetens tagjai szívesen és hathatósan asszisztáltak. A levéltári anyagok is bizonyítják, hogy a Báthori András római utazásában – kevésbé diszkréten, ám nagyon szervezeten – „érdekeltté” tett bíborosok mindent megtettek az együttműködés érdekében.

Reszka Szaniszló azonban nem felejtette el, milyen célból is érkeztek Rómába. Bár a tél vége előtt semmiféle előrelépés nem történt az ügyben, nem gondolhatunk arra, hogy a pápa esetleg ekkor értesült volna először a bíborosi cím kérdéséről⁸⁵. A kancellár, Zamoyski február 15-én azt írta az apátnak: a király hálával fogadta, hogy a pápa hajlandó unokaöccsét bíborosnak kinevezni⁸⁶. Február 26-án pedig már mellékelik a varmiai coadjutori ügyben teendő előterjesztés szövegét. Az ügy menetelét sürgették: minél gyorsabban várták az eredményt, hiszen annál kevesebb pénzt kellett befektetnie Báthori Istvánnak a római tartózkodásba. A Kúria hezitációját a jelölt életkora okozta.

Március közepén indult meg több irányból a nyomásgyakorlás, először a varmiai coadjutorság ügyében, ekkor kapta meg a király Martinus Cromerus püspök kedvező jeleket tartalmazó levelét⁸⁷. Előbb a nunciust értesítették⁸⁸, majd megérkezett Krakóból, Zamoyskitól Reszkához a vármiai püspök és a káptalan hozzájárulása Báthori András coadjutori kinevezéséhez, a király a pápához intézett levelével együtt⁸⁹. Április elején Reszka beterjeszthette az államtitkárságnak a kérelmet, melyben helyet kapott az öreg

⁸⁵ Ellentétben Barlayval, *Romon virág*, p. 162.

⁸⁶ Zamoyski Reszkának Knyszynből, 1584. február 15-én. Veress, Ms 433. Fol. 79.

⁸⁷ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol. 21. Fol. 90. Martinus Cromerus a királynak Heilsbergből, 1584. március 7-én

⁸⁸ ASV, *Segr. Stato, Polonia*, Vol. 21. Fol. 68. Bolognetti Galliónak, 1584. március 12-én.

⁸⁹ Veress, Ms 433. Fol. 81. Zamoyski Reszkának, 1584. március 21-én.

Cromerus püspök kérelme is, hogy öregsége és betegeskedése miatt segítség kellene neki, ezért – hivatkozva életkorára és érdemeire (remek jezsuita kollégium, kanonoki cím, praepositura) Báthori András számára életkori felmentést kért⁹⁰. Ebben a levélben 21 évesnek írta őt.

A pápa június végén megadta hozzájárulását a coadjutori kinevezéshez, ám Reszka ez év végi leveléből még mindig azt olvassuk ki, hogy a hivatalos jóváhagyás a felelős szerv, a Congregatio Inquisitionis munkája miatt még nem érkezett meg Lengyelországba⁹¹. A hozzájárulást megköszönő Báthori András igen jellemző ajándékkal lepte meg a pápát. Az éppen akkoriban, május 20-án kiadott és Báthorinak ajánlott Botero-féle *Dispregio del mondo* egy díszes kötésű példányát nyújtotta át, melyben a milánói érseki titkár hosszú előszavában a szegények szenvedéséről ír s ebből vezeti le a keresztény erények gyakorlásának lehetőségét, és az emberi dolgok, a világ lekicsinylésének gondolatát.

A feladat neheze azonban még hátra volt. Ismét Krakkóból érkezett a megoldás: Reszka június 21-én megkapta a király levelét, melyben kérte, hogy a küldöttség szeptemberre legyen Krakkóban – a király az országgyűlést használta fel ürügyként –, s a kérés 24-én sürgetőleg megismétlődött. A hirtelen hazatérés gondolata miatt július elején az események felpörögtek. Július 1-jén, vasárnap, Báthori Andrást déli kihallgatáson fogadta a pápa, és az elutazás hírére meghallván kifejtette, hogy engedelmességgel nyugodtan a királyi nagybátyának. András ezután a jezsuita kollégiumban⁹² is bejelentette közelebbi távozását. A nála estebédre megjelenő bíborosok Reszka szerint megdöbbenek. „Mindannyian csodálkoztak, hogy bíborosi cím nélkül küldi haza.”⁹³ „Rumor magnus erat in Urbe...”- írja július 3-án, s másnap naplójában csak egy mondattal közli: *Báthori Andrást bíborossá nevezte ki a pápa*. Bővebben tudósított

⁹⁰ Veress, Ms 419 Foll. 90-91. Cromerus a Szentszéknak, 1584. április elején.

⁹¹ Veress, Ms 478 Fol. 461. Reszka Cromerusnak Miechówból, 1584. november 24-én.

⁹² A jezsuiták *Collegium Romanuma*.

⁹³ Reszka, július 1.

azonban Bolognetti, július 7-én: „mivel Báthori András távozni készül Lengyelországba, Őszentsége, aki végtelenül szereti Őfelségét, a királyt és minden vérért, és mindenben ki akarja elégíteni, elhatározta, hogy méltóságának emelésével bocsájtja el; nemcsak a királynak a Szent Egyház irányában mutatott érdemei miatt, hanem magának a fiatalembernek érdemei miatt is, aki itt tartózkodásának rövid ideje alatt is oly nagy jelét adta jószágának, jámborságának és erényeinek, hogy a Kúriában mindenki szívét megnyerte. Őszentsége ezért a konzisztóriumban az említett Andrást bíborossá tette, s hogy méginkább megtisztelje, a kinevezésre egyedül került sor, amire oly ritkán van példa. ... A Szent Kollégium készsége és az előléptetés felett érzett öröme és egyetértése valóban megjegyzésre méltó, és felettébb egyedülálló...”⁹⁴ A nuncius egy későbbi levelében azt is megjegyezte, hogy ha András még egy kicsit maradhatna, egyrészt nem veszélyeztetné egészségét ilyen nagy melegben, de főleg még jobban bevezetnék őt az udvarba, ismerkedne a bíborosi kötelezettségekkel, nagyobb gyakorlatra tenne szert; ám Őszentsége elbocsátja őt, hiszen tudja, hogy a királynak nagy szüksége van rá, és nagy hasznára is lesz.⁹⁵

A bíborosi címre emelés több lépcsős procedúra volt. A júliusi 4-én történt bíborosi kinevezés⁹⁶ a nyílt konzisztóriumban történt, és senki nem volt ellene. Ünneplő beszédet mondott Sabello, Medici és Sforza bíboros és egész tömeg gratulált az ifjú bíborosnak, aki ezután ebédre a pápához volt hivatalos, s ott tőle

⁹⁴ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol 15. Fol 286r. Bolognetti a királynak, 1584. július 7-én.

⁹⁵ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol 15. Fol 291. Bolognetti a királynak, 1584. július 25-én.

⁹⁶ A korszakban bíborosi kinevezéshez nem kellett az Ordo, az egyházi rend szentsége, azaz világiak is lehettek bíborosok. V. Sixtus 1585-ben megreformálta a bíborosi kollégiumot, számukat 70-ben maximálta. A püspöki-, a presbiter- és a diakónus-bíborosok beosztása nem a felvett egyházi rend, hanem azon templomok alapján történt, amelyeknek a címét megkapták. A pápa szabadon kreált bíborost a konzisztóriumban és a hagyományos külsőségek figyelembevételével iktatta be: vörös birétum, bíborosi kalap, a száj lecsukása és felnyitása, gyűrű és címtemplom. A bíboros egyik privilégiuma az új pápa megválasztása, melyre a régi halála után 15 napon belül kell sort keríteni, s a döntéshez kétharmados többség kell. Ezt a hagyományt III. Sándor (1159-81) kezdeményezte.

megkapta a bíborszínű birétumot⁹⁷, a címének járó ruhadarabot és nagy kísérettel ment haza.

Érdekes, hogy egységes volt a jó vélemény a fiatal Báthori kinevezésében, és még a római tartózkodása alatt ellene intrikáló Este bíboros sem emelt ellene szót – nyíltan. A jelentésekben viszont az értetlenkedés hangján szólal meg a kérdés: miért halmozza el ennyi jóval a pápa a fiatal lengyelt, miért nevezi ki egyedül, holott franciák, németek váraкоznak hosszú idő óta a bíborosi kinevezés megasztaltetésére.⁹⁸ A modenai küldött arról értesítette Este bíborost⁹⁹, hogy Báthori 400 magyar aranyat fizetett Guastavillani bíboros azon szolgájának, aki neki a bíborosi kinevezés hírért meghozta. (Összehasonlításképpen: a Pultovban tanuló András számára fél évre utalt ki nagybátyja 150 aranyat.) A július 7-én a vatikáni Szent Márk palotában lezajlott nyílt konzisztóriumon Báthori bíboros fejére – most már vezetéknevén említik a források – a pápa feltette a bíborosi süveget, mindenki nagy öröme közepette.¹⁰⁰ A bulla alapján tett eskü, az engedelmességi fogadalom és rövid beszéd után a bíboros lábcsókjá következett, majd a szokás szerint a pápa szájcsokra emelte fel a térdelő Báthorit. A Te Deummal végződő ünnepség után azonban András nem kísérőjével, Filippo Buoncompagnival ebédelt, ahogy illetet volna, hanem otthonában és saját asztala mellett megterítették egy hosszabb asztalt is, ahol szegényeket és koldusokat vendégelt meg nagy szeretettel.¹⁰¹

A további szertartásokról Reszkától nem pontosan értesülünk: a későbbi bejegyzései szerint főtt a feje, hogyan teremtse elő

⁹⁷ Papi főveg. A XII. századig "pileusnak" hívták; eleinte kerek és puha anyagú, később négyszögletes és kemény fejfedő, négy vagy három kis fogóval díszítve felül. A bíborosé vörös színű, a püspöké ibolyakék, az alsópapságé fekete volt. Ha a kinevezéskor a bíboros nincs jelen, akkor külön pápai legátus viszi el azt hozzá. A birétum nagy szimbolikus jelentőségét az is mutatja, hogy a bíboros halálakor lábához kellett helyezni azt, majd a címtemplomban kiállítani.

⁹⁸ Barlay, *Roman virág*, p. 160.

⁹⁹ Veress, Ms 469 Avvisi, Fol. 36. Annibale Delli Este bíborosnak, 1584. júliusban

¹⁰⁰ Reszka, július 7. és Giovanni Battista Alaleone ceremóniamester diáriuma In.: Veress, Ms 419/I. fol. 124-127.

¹⁰¹ Veress, Ms 469. Fol. 38. Az irigykedő Este bíborosnak Annibale Capello, 1584. július 6-án.

a rengeteg pénzt, amit a hitelbe vásároló András elköltött és bőkezűen eladományozott. A hazautazás költségének fedezetén a pénzügyekben nagyon járatos és a Báthori Istvánnal jó kapcsolatban levő Virgilio Crescenzióval munkálkodó apátnak a jezsuiták 4000 forintot megígérték, ebből 1200-at azonnal meg is kapott.¹⁰² A hátralévő szertartások közül a száj-lezárási ünnepségre július 16-án került sor, majd július 23-án kapta meg Báthori bíboros a pápától bíborosi gyűrűjét – ezzel a címet – egyházul megadták neki a Tiberis mellett fekvő Szent Hadriánus templom diakonátusát is, és megtörtént a száj-felnyitási szertartás is.¹⁰³

Hazaindulása előtt két nappal a pápa búcsút vett Báthori bíborostól, aki megígérte visszatérését.¹⁰⁴ Másnap – mint oly sokszor a római tartózkodás alatt – újból végiglátogatta a hét főtemplomot és a jezsuitáktól vett búcsút, akiknél az étkezés alkalmával Palestrina fentebb említett *Laetus Hyperboream* motettája csendült fel a távozó Báthori tiszteletére. Ezen a napon kapta meg Báthori István XIII. Gergely levelét, melyben hivatalosan tudatja a királlyal, hogy unokaöccsét bíborossá tette.

Báthori András és kísérete július 26-án hagyta el Rómát, nyolc hónapi tartózkodás után. A teljesen kimerült és lebetegedett Reszka Szaniszló naplójából a hazafelé vezető utat is rekonstruálhatjuk. A pápától ajándékba kapott kocsin indult el a bíboros, és öt nap múlva Kapranicában találkozott a hátrahagyott Reszkával, aki Crescenzióval egyetemben az adósok kielégítésén fáradozott és a számlákat rendezte.¹⁰⁵ Spoleto után Assisiben az összes kegyhelyre elzarándokoltak s Ancona, Pisa, Cesena, Faenza látogatása után Bolognába érkeztek augusztus 17-én. A városban Gabriel Paleotto bíboros, bolognai érsek fogadta négy napon keresztül ünnepelve őt, melyet Báthori viszonzni igyekezett, Reszka pedig újból köl-

¹⁰² Reszka, július 18.

¹⁰³ ASV, *Miscellanea, Arm XII*. Vol 36. Fol. 127r. Mucanzio ceremóniamester feljegyzése 1584. július 16-án.

¹⁰⁴ Reszka, július 24.

¹⁰⁵ Reszka, július 26-augusztus 1.

csönökre szorult. Ferrarában a herceg és Francesco Maria II Rovere felesége, Lucrezia d'Este vendége volt. Mantovában Guglielmo Gonzagától hajókat kapott, hogy a Pó folyón utazhasson a tengerig, s érdekes bejegyzést találunk Reszkáról: az apátot augusztus 26-án érthette az a nagy öröm, hogy az ifjú bíboros káplánjával fürdött és úszott egyet a folyóban, melyre tizennégy évenem keríthetett sort. Cremonában Niccolò Sfondratival találkoztak – a későbbi XIV. Gergellyel (1590 – 1591) –, majd hosszas egyeztetések után 28-án érkeztek Milánóba, ahol Báthori most már úgy találkozott korábbi mentorával, Borromeo Károlyval, mint bíboros-kollégájával. Az ebéd alatti olvasmány – Szent Bernát *De consideratione* – is mutatta, Borromeo továbbra is példát akar mutatni a sikerekhez talán túl fiatal Andrásnak. Botero rövid beszédben üdvözölte őt, az esti közös mise keretében. Egy másik miséről szólva Reszka megemlíti, hogy Borromeo saját kezével áldoztatta meg a fiatal bíboros-tanítványt.¹⁰⁶ Borromeo és Báthori kapcsolatában figyelemre méltó, hogy Báthori itt egy életszentségben élő és a krisztusi passióval azonosuló pappal találkozott, akinek magatartása – bíboros létére – minden bizonnyal hatással volt arra az Andrásra, aki a római tartózkodás alatt oly féktelenül költekezett és annyira megszedült a Kúria gazdagságától. Borromeo csak három hónapnyira volt a haláltól; Reszka leírása alapján ez a milánói háromnapos kitérő mély benyomást gyakorolt az egész küldöttségre.

Milánóból visszakanyarodtak Cremona felé, majd Mantovában szeptember 3-án kapták meg a három elegáns hajót, mellyel lehajóztak a Pón. Chioggában már elébük érkezett a velencei dózse, Niccolò da Ponte követe, ám a behajózást az éjjel kerekedett nagy vihar három napig megakadályozta, így csak szeptember 8-án érkezhetek Velencébe, s öt napig időztek a fényes fogadtatás után. A dózse tíz szenátor társaságában fogadta Báthori Andrást, és a következő napokban a város nevezetességeit mutatta meg neki. Padova után Tarvisión át Villach felé indultak, útjuk

¹⁰⁶ Reszka, augusztus 30.

Karintián és Stájerországon keresztül vezetett Bécsújhelyig. Mivel az újdonsült bíborost – ahogy Rómába menet sem – nem akarták Bécsben fogadni, s még egy főhercegtől sem kapott meghívást, Bécsset elkerülték.

Az ok abban keresendő, hogy Báthori István erdélyi fejedelemsége óta rossz kapcsolatokkal rendelkezett a Habsburg uralkodóval. A témánkba szorosabban vágó nehézségeket Báthori István azon törekvése okozta, hogy Erdélyben katolikus püspökséget szervezzen, s hogy ennek megszervezésével a Jézus Társaságot, pontosabban annak az erdélyi ügyekért lelkesedő tagjait bizza meg. *Sed animus noster ardet in Transilvaniam, lelkünk ég Erdélyért* – írja Alfonsus Pisanus¹⁰⁷, aki Szántó (Arator) István, Leleszi István és Törös György jezsuiták mellett az erdélyi letelepedésért harcoltak – a bécsi jezsuita generális ellenében. A Miksa császár és fia, Rudolf mellett felsorakozott jezsuiták felmérték, hogy akár a magyar származású jezsuiták, akár mások erdélyi letelepedésével jezsuita rend Báthori István erdélyi stabilitását növelné, ezért a bécsi udvar Lorenzo Maggio S.I.-vel az élén harcba lépett a Missio Transylvanica, az erdélyi jezsuita misszió ügye ellen. A bécsi gáncsoskodás azonban csak a renden belüli megosztást segítette elő, és az Erdélyért kiálló megkezdtek akciójukat, valóban erősítve ezzel Báthori István helyzetét. A titkon Habsburg-támogatással bíró Bekes Gáspár Báthorival szembeni 1575-ös veresége és az első bátor (bátor, hiszen még előljárói beleegyezése nélkül elinduló) jezsuita, Leleszi István 1579-es erdélyi érkezése mély sebeket okozott a bécsi ellenzők ügyének. Az erdélyi misszió élére a generális a spanyol Alfonsus Pisanust állította, aki jól felkészült volt a protestánsok elleni kontroverz teológiában, és komoly gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezett.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Pisano 1585-ben Poznanban megjelent *Catholica et orthodoxa responsio...*c. művét Báthori Andárs bíborosnak ajánlotta. A bíborost e tényről értesítő levél: Veress Ms 478. Fol 471. Moldzieiovski János poznani kanonok a vármiai koadjutornak, 1585. január 7-én

¹⁰⁸ A témáról ld. Barlay összefoglalását, Barlay: *Romon virág*, Őrsékváltás c. fejezet. pp. 96-143.

Érthető tehát, hogy a Jézus Társaság által kinevelt, eddig fényes karriert befutó Báthori-sarjadék érkezését szándékosan figyelmen kívül hagyta a Habsburg-udvar. Bár a kíséret tagjai közül néhányan bementek Bécsbe, a bíboros elkerülte a várost.

Bécsújhely után Pozsony következett, majd a felvidéki városokon át Késmárk érintésével értek Krakkóba, 1584. október 20-án. Reszka naplójából kiderül, hogy Bécsújhely után a küldöttség néhány tagja előrement Krakkóba – így a bíboros titkára, Treter Tamás is – és a hátralévő út során is többen, főleg a fiatal nemesek közül, elhagyták a csoportot. Reszka Késmárkról előre ment Krakkóba, hogy előkészítse a hazatérő Báthori fogadtatását, aki nagy kísérettel érkezett a városba. Bolognetti még Lublóba küldött egy bizonyos összeget Andrásnak, hogy méltó öltözetben érkezzen majd Krakkóba, s a nuncius tudomása szerint a király a kastélyban szállásolta el őt, ezzel is kimutatva, hogy mennyire tiszteli benne a méltóságot.¹⁰⁹ Elsőként a Szent Szaniszló fejereklyéjét őrző templomba ment, az ereklyét megcsókolta, majd a kancellár lakosztályában ebédelt, melyet tiszteletére fényesen feldíszítettek. Ám Báthori András már öt nap múlva Miechówban volt, hogy viszontlássa az őt kevésbé szerető testvéreket.

Reszka naplójának mondanivalója ezután elfogy. A következő említésre érdemes és hosszabb bejegyzés az, amely a király és bíboros unokaöccse közötti első találkozásról tudósít, 1585. március 14-éről, hiszen András nagybátyja utasítására addig nem hagyta el a miechówi kolostort. A király harminc kocsival és rengeteg lovassal érkezett Miechówba, ahol Reszka és Wesselényi Ferenc jelenlétében találkozott Andrással és megölelte őt.¹¹⁰ András a szokásoknak megfelelően méltósággal üdvözölte és együtt mentek be Miechówba. A templomban a király a szenteltvizet unokaöccse

¹⁰⁹ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 21. Fol. 241. Bolognetti az államtitkárnak Lublóból, 1584. augusztus 24-én és fol. 319. 1584. október 31-én.

¹¹⁰ Reszka, 1585. március 14.

kezéről fogadta, és a Te Deum alatt végig állva maradt. Másnap együtt mentek vissza Krakkóba.

Római tartózkodásai – elsősorban az első utazás – könyvtárának kialakítását is szolgálták. Gyűjtésének komoly előzménye is volt, hiszen királyi nagybátyja nem fukarkodott effajta ajándékokkal. Az orosz hadjárat utáni télen, 1580. február 14-én Michele Brutusnak, történetírójának egy jegyzéket adott át, azoknak a könyveknek listájával, melyeket Andrásnak szánt.¹¹¹ 1608-ban, Báthori András halála után alig tíz évvel, püspökségében elárverezték könyvtárát, s a heilsbergi jegyzőnek hála, fennmaradt a lista a bíboros élete során gyűjtött könyvekről is, mely egy humanista bibliotékájának vázlatát adja. Maga András nagy szeretettel viseltette a könyvek iránt: 1584-ben Rómából hazatérve ládáinak harmadát könyvek töltötték meg, ahogy Reszka írja *Inventariumában*: cista plena cum libris. Míg a vele utazó Reszkának a Biblián és Senecán kívül csak hat egyházi műve volt meg, addig könyvtárát az ifjú Báthori nemcsak teológiai kötetekkel, hanem klasszikusokkal is bővítette, s az általtános műveltséget, széles ismereteket biztosító könyveken túl olyan kortárs humanisták műveit is a jegyzékben találjuk, mint Pietro Bembo vagy Erasmus.

A második római út

Báthori András élete továbbra is nagybátyja és királya óhajának megfelelően zajlott. Martinus Cromerusszal bejárta a varmiai püspökséget, melynek koadjutori feladatát átvehette¹¹², és próbálta begyakorolni a címével járó feladatok végzését; emiatt az ifjú bíboros a diétára sem tudott elmenni.¹¹³ A püspökségi székhely, Frauenburg és Heilsberg között Reszkával bejárta az egész püs-

¹¹¹ Veress Endre: *Báthory András bíboros püspök könyvtára*. 1905. p.3.

¹¹² Veress, Ms 421 Fol.494. Possevino Buoi Jeromos nunciusnak Wilnóból, 1585. július 2-án.

¹¹³ ASV, *Segr. Stato, Polonia* Vol. 21. Fol. 391. Bolognetti az államtitkárnak, 1584. december 11-én.

pökséget. Hírek érkeztek a királyhoz arról is, milyen példás rendet teremtett a miechówi testvérek között is, s hogy a kolostori templomban olyan gyönyörű, Rómában látott szertartásokat vezetett be, hogy a környék lakói csodájára járnak.¹¹⁴ Reszka is meg volt elégedve bíborosával, Rómába pedig leveleket írt, melyben értesítette az érdeklődőket, hogy az ifjú Báthori milyen nemesítő hatással van a vallásra Lengyelországban.¹¹⁵ A király, aki mellesleg Reszkat Rómába akarta küldeni a lengyel trón követeként, annak tiltakozására kigondolta, hogy Andrásat visszaküldi vele Rómába, ahol – többek tanácsa szerint is – a legtökéletesebb módon tudna tovább készülni a papi hivatásra. Főleg azért bízott annyira Rómában, mert András korábban kijelentette, hogy az egyházi rend szentségét nem akarja felvenni. Reszka időközben megkapta az andrzeiowi ciszterci kolostor apáti tisztségét, és lemondott varmiai kanonoki címéről, melyet Báthori András egykori¹¹⁶ titkára, Treter Tamás kapott meg.¹¹⁷

Báthori András környezete dolgozni kezdett a krakkói püspökség koadjutori posztjának megszerzéséért is, ám ez nehézségekbe ütközött, mert a kinevezést akadályozta a lengyel urak azon kívánsága, hogy a koadjutor lengyel legyen – István király nagy bosszúságára. A király minden követ megmozgatott, de még a nuncius sem tett ennek érdekében semmit, pusztán tájékoztatta a Kúriát Báthori erőfeszítéseiről.¹¹⁸

A második utazásra már szolidabb anyagi keretek között kerülhetett sor, mert a király visszafogta unokaöccsét a költségekben. Azt azonban engedélyezte, hogy mindent elő kell teremteni,

¹¹⁴ Veress, *Báthori István király*. p. 257. És ASV, *Segr. Stato, Polonia* Vol.22. Fol 81. Buoi nuncius Galliónak Varsóból, 1585. október 13-án – a templom berendezését András úgy alakíttatta át, hogy a szentséget méltóbb helyen tarthassák.

¹¹⁵ Veress Ms 419/I. Fol. 230. Reszka ismeretlen római papnak, Miechówból 1585. január 2-án. Illetve Ms 478. Fol. 463. Reszka sírleto bíborosnak Krakkóból, november 30-án.

¹¹⁶ Treter Tamás 1584 és 86 között volt Báthori András bíboros titkára.

¹¹⁷ Veress, Ms 478. Fol. 521. Buoi nuncius Galliónak Varsóból, 1585. október 25-én és Fol. 534. Reszka apát Cromerus vármiai püspöknek Andrzejóvból, 1586. január 28-án.

¹¹⁸ Veress, Ms 478. Fol. 511 Buoi Jeromos nuncius Galliónak, és Fol. 513. Buoi nuncius Galliónak Krakkóból 1585. augusztus 30-án és 1585. szeptember 5-én.

ami a Rómába visszatérő Báthori bíboros pompáját jelenti. Ezzel a visszatéréssel Báthori István király már a korábban vázolt törökellenes terveinek további kidolgozását kívánta elérni: unokaöccse szerepe az előző utazáshoz képest sokkal fontosabb volt, hiszen most már bíborosként tárgyalhatott a lengyel király nevében.

Az utazást a pestisről keringő hírek késleltették, de András végül is 1586. március 22-én elindult, abban a biztos tudatban, hogy Rómában tárt karokkal várják. A lengyel kancellária és a nunciusok valóban mindent megtettek annak érdekében, hogy a király óhaja szerint a pápa szolgálatába kerüljön.¹¹⁹ A válasz is megérkezett, arról, hogy nagy szeretettel fogadják őt, ám a palotában most nem lakhat, mert más bíborosok elfoglalták, de megfelelő szállásáról gondoskodnak.¹²⁰

A június 24-i fényesre tervezett érkezést elmosta az eső, s ez az állapot valamennyire jellemezte Báthori András második útjának egészét is. Reszka naplójának szerkezete is megváltozik ebben az időben, csak kevés bejegyzést találunk – sőt július 5. és november 16. között egy jókora hiátust is –; ám ezek a bejegyzések mintha pontosabbak lennének az előző utazás alattiakhoz képest.

Báthori András június 28-án már magánkihallgatást nyert a pápától – immár az egykori ferences szerzetes V. Sixtustól – ahol előállt a törökellenes tervvel, melyet előzőleg Báthori István külön utasításban, titkon tárt fel előtte. A főleg Moszkva elfoglalására épülő vállalkozást felvázolva a pápa megígérte a pénzt, hogy a király hozzáfoghatson a cselekvéshez – írta Reszka.¹²¹ Nála olvassuk azt is, hogy a király a pénzt a kereszténység terjesztésére kérte: *“et inferendae in reliquum orbem Septemtrionis fidei Christianorum”*.

A terv valóban terv volt, és maradt nemcsak Báthori halála miatt, hanem megvalósulásának egyéb reális akadályai miatt is.

¹¹⁹ ASV, *Segr. Stato, Polonia*. Vol. 22. Fol. 71. Levél 1585. szeptember 20-án; és Fol 81. Buoi levele Galliónak 1585. október 13-án; Veress Ms 478. Fol. 515. Buoi nuncius Galliónak Krakkóból, 1585. szeptember 30-án;

¹²⁰ Veress Ms 478 Fol. 520. Rusticucci bíboros Buoi nunciusnak Rómából, 1585. október 19-én.

¹²¹ Reszka, 1586. június 28.

Báthori Possevinónak fejtette ki elsőként – tőle tudjuk –, hogy elég erősnek érzi magát a Retteggett Iván utáni hatalmi úrból győztesen kikerült Borisz Godunov ellenében, s hogy igazából csak anyagi támogatásra lenne szüksége a moszkvai nagyfejedelemség meghódításához, ezzel pedig gátat szabna a törököknek, majd egy régóta dédelgetett összeurópai „álmom” szerint vízen és szárazföldön egyszerre léphetnének fel a török ellen. Azt azonban nem gondolhatta komolyan, hogy a lengyel és az orosz szláv államok egymással való békéjét óhajtó Szentszék belemenne egy lengyel támadás támogatásába, sem azt nem várhatta, hogy egy elfoglalt országban hamar lehetne kiállítani egységes csapatokat – a vallási és kulturális különbségek miatt.

A Szentszék nem is állt kötélnek. Báthori András után Reszka következett, három hét múlva, július 16-án tárgyalt a pápával a költségek ügyében. Ennek eredményeképpen csak szeptemberben és csak Possevinóval, az északi területekre kinevezett, tahát szakértő külön megbízottal jött létre a megállapodás: V. Sixtus ad pénzt, de kizárólag a török ellen, semmiképpen sem Moszkva elfoglalása árán. Báthori István azonban ezt is megköszönte, bár cselekvésre már nem maradt ideje.

1586. december 12-én meghalt Báthori István király. Ennek hírére Báthori András 1587. január 6-án vette, s hazatérését kezdte előkészíteni Lengyelországba. Reszka Szaniszló nem jött vele haza, hanem Báthori István akarata szerint Rómában maradt, követként. A hazatért Báthori András pedig Miechówban telepedett le.

Báthori András számára ezzel véget ért az az időszak, melyben eszközéül szolgált egy politikának; lezárult a „gyerekkor”, és ettől kezdve önállóan kellett a maga ügyeit inéznie a saját hatalmi körein belül, Miechówban vagy Varmiában.

Báthori András 1599-ben bekövetkezett csúfos haláláig – csatában halt meg, menekülés közben egy székely legény verte fejbe baltával – még hosszú utat járt be. Nemcsak azért, mert többször visszatért még Rómába, hanem azért is, mert egyházi pályáját

világira felcserélve az erdélyi fejedelmi címet kapta meg, mely a halálát hozta.

Befejezés

Pultovtól az erdélyi havasokig hosszú út vezetett, de a kurtán-furcsán bekövetkező vég nem azt a szerepet jellemzi, melyet Báthori András töltött be. A Báthoriak közül a legtöbbre vitte az egyházi hierarchiában, ennek segítségével komoly nemzetközi kapcsolatokra tett szert, ezzel pedig beváltotta nagybátyja reményeit és nem okozott csalódást a *theatrum mundi*ban sem (Botero).

Báthori András római utazása és ezzel együtt a bíborosi cím megszerzése nem kiemelkedő diplomáciai bravúr, hanem egy jól szervezett és példás akció volt, melyben nyílt lapokkal játszott a király, a mindenkori nuncius és a jezsuita rend.

Az 1579 és 1584 között lejátszódó sikertörténet fentebb leírt apró elemei azt mutatják, hogy nem téves álláspont Báthori András bíborosnak az eddigieknél több figyelmet szentelni. Nemcsak Báthori István lengyelországi tevékenységének – gondoljunk az András kezdeti pozícióiért folytatott harcra – és törökellenes terveinek – András küldetése a második út alkalmával – újabb oldalát nézhetjük ezzel, hanem a király Európában elfoglalt helyzete mellett pozitív érvet láthatunk a tehetséges unokaöccs sikerében. Róma látszólag politika feletti színpadán Báthori András szereplése az egész katolikus világban hangos visszhangot váltott ki; a valóságban nagyon is politikai eredményt jelentő pápai megtiszteltetés pedig (a kinevezés fentebb részletezett körülményeivel együtt) komoly és megfontolt tetszésnyilvánítás volt, nemcsak a fiú meglepően jó képességeiért, hanem főleg Báthori Istvánnak a keresztény Európa védőbástyáján végrehajtott kelet-európai szerepléséért.

The essay of RENÁTA TIMA shows us the results of her researches in the Archive of the Vatican and in the Manuscript Archive of the Hungarian Academy of Sciences, and it is titled *The Early Years of András Báthory — A Cardinal's Appointment in the Second Half of the 16th Century*. The life of András Báthory can not be seen separately from the politics of István Báthory. One of the core element of this politics was to get his nephew, András, appointed in Rome as a cardinal — this was intended to strengthen his relationship with the Church. We obtain new pieces of information about András Báthory's journey to Rome in 1584-85, based on the researcher's newly discovered sources, and we also gain an insight to the world of Jesuit Colleges and the Holy See itself in the period.

Die Studie von RENÁTA TIMA bearbeitet die Ergebnisse der Forschungen im Archiv des Vatikans und im Handschriftenarchiv der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, mit dem Titel *Die Jugendjahren des András Báthory - Ernennung eines Kardinals im zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. Die Geschichte von András Báthory kann man von den politischen Bestrebungen von István Báthory nicht trennen, deren wichtiges Element war, seinen Neffe in Rom Kardinal zu ernennen, um dadurch seine kirchlichen Beziehungen zu fundieren. Neue Informationen reich an kulturgeschichtlichen Aspekten über die Reise 1584-85 des András Báthory werden veröffentlicht, aufgrund der von der Verfasserin neulich aufgedeckten Quellen. Man kann mit der Hilfe des Aufsatzes in die Welt der Jesuitenkollegien und in die Kurie des Papstes einblicken.

Terdik Szilveszter

„Madonna delle Vittorie”- A pócsi Mária-ikon bécsi kultuszának hatásai Venetóban

Előzmények

A kállói plébános, *Kriegsmann Jakab* 1696. november 16-án levelet írt az esztergomi érseknek, *Kollonich Lipótnak*, melyben jelentést tett a közeli Pócs faluban történt csodás eseményekről, ugyanis a kis ruszin görög katolikus fatemplomban, 1696. november 4-én Szűz Mária képét könnyezni látták (Melléklet 2., 1. kép).¹ Kállóban ebben az időben alig laktak katolikusok, a többség kálvi-

En az tanulmány a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1999/1-2-es számában megjelent frásom bővített és javított változata. Megköszönöm dr. Molnár Antalnak és Endrődi Gábornak, hogy a kéziratot elolvasták és kijavították, valamint dr. Giuseppe Munarininek és Tima Renátának, hogy a nehezen hozzáférhető szakirodalom beszerzésében segítségemre voltak.

¹ A levelet közli magyar fordításban BELME László: *Az Istenszülő pócsi képének csodatevő könnyezése*. 1696. november 4- december 8. Budapest 1997. 53-55.o. eredeti szöveg: Eger, Érseki Levéltár, Archivium Vetus 1800. Az ikon történetét csak röviden foglalnám össze. A képet Csigri László pócsi bíró rendelte 1675-ben fogadalomból, a török fogságból való szabadulása emlékére. A helyi parókus, Papp Dániel testvére, Papp István vállalta el a munkát s hat magyar forintot kért érte. Ezt Csigri nem tudta kifizetni, s helyette Hurta Lőrinc vásárolta meg és ajándékozta a templomnak. A kép 70x50 cm méretű, temperával festve két tölgy- vagy jávorfa deszkából ácsolt táblára. Hodigitria Istenszülő típust festetett meg a festő. Sajátossága, hogy a kis Jézus nyakában keresztet hord, és egy szál virágot tart kezében. A kép alján ószláv felirat olvasható: „Ezt a képet Isten szolgája [...] (a név olvashatatlan) állította bünei bocsánatára”. A kép eredeti elhelyezéséről nem sokat tudunk: vagy az ikonosztázion egyik alapképe lehetett, vagy egyszerűen az oltáron volt elhelyezve. 1696. november 4-től két hétig egyfolytában, majd december 8-ig megszakításokkal látták könnyezni az ikont. A kivizsgálási dokumentumok, tanúvallomások is ránk maradtak. A kegykép történetének rövid összefoglalását adja JANKA György: *Az első pócsi kegykép története és irodalma*. In: Athanasiana 1996/3. 25-41.o.- részletes bibliográfiát is közöl a korábbi irodalomból. Ez után jelent meg a könnyezés 300. évfordulójára rendezett konferencia anyaga, mely sok fontos tanulmányt tartalmaz: MÁRIAPÓCS 1696-NYÍREGYHÁZA 1996. *Történelmi konferencia a máriapócsi Istenszülő-ikon első könnyezésének 300. évfordulójára* 1996. november 4-6. Nyíregyháza 1996. Ezt követi egy másik összefoglaló jellegű munka, mely az írott forrásokat időrendbe szedve közli: BELME L. i.m.